

Щодо топографічних особливостей розміщення міських поселень на території області то переважна більшість із них все ж таки знаходяться на березі значної або ж середньої річки та відповідно мають переважно долинно-річковий топографічний тип. Особливості планувальної структури міст також можуть відрізнятися залежності від періоду заснування а також сучасної планувальної стратегії, тому досить часто зустрічаються комбіновані форми, де можна спостерігати поєднання радіально кільцевої та квартальної форм у різних за давністю частинах міста. Як приклад можна назвати будь-який із колишніх чи теперішніх районних центрів міст чи селищ міського типу такі як Терехівка, Чортків, Гусятин або Збараж.

Список використаних джерел

1. Джаман В. О. *Регіональні системи розселення: демографічні аспекти*. Чернівці: Рута 2, 2003. 392 с.
2. Заблотовська Н. В. *Демографічні процеси в регіоні Центрального Поділля (на прикладі Хмельницької області): автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02*. Чернівці, 2010. 20 с.
3. Горішний П. М., Крет М. С. *Рельєфні ситуації і планувальні структури населених пунктів Розточчя*. Вісник Львівського університету. Серія: Географічна. Львів. 2013. 108 с.
4. Гоцицька Т. Б. *Традиційне житлово-господарське будівництво на бойківськостігир'янському пограниччі в середині XIX–першій половині XX ст.: дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00. 05 «Етнологія».* 2017.
5. Пугач, С., Романчук, К. (2015). *Планувальні форми сільських поселень Волинського Полісся на прикладі Костопільського району Рівненської області*. *Часопис соціально-економічної географії*, (19), С.75-78.
6. Tao, J., Chen, H., Xiao, D. (2017). *Influences of the natural environment on traditional settlement patterns: A case study of Hakka traditional settlements in Eastern Guangdong Province*. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 16(1), С.9-14.

ПАЛЕОГЕОГРАФІЧНІ УМОВИ ЧАСУ ФОРМУВАННЯ ПЛЕЙСТОЦЕНОВИХ ВІДКЛАДІВ MIS 8 ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ (НА ОСНОВІ ФАУНИ МОЛЮСКІВ)

Р. Я. Дмитрук, А. М. Яцишин

roman.dmytruk@lnu.edu.ua

andrii.yatcyshyn@lnu.edu.ua

Львівський національний університет імені Івана Франка,

м. Львів, Україна

На основі виявленої палеомалакофауни у південно-західному Поділлі в лесах MIS 8 (дніпровський кліматоліт за Стратиграфічним кодексом України), зроблено реконструкцію умов довкілля часу їх формування. Домінування у складі малакоценозів холодостійких форм

вказує на холодні аркто-бореальні умови.

Ключові слова: лес, середній плейстоцен, малакофауна, Поділля

Під південно-західним Поділлям ми розглядаємо територію, яка окреслена з півночі лінією Львів–Тернопіль, із заходу та півдня – Львів–Журавно–Отинія–Снятин, а зі сходу Тернопіль–Залішки–Снятин. Територія помітно неоднорідна як з точки зору її геоморфологічної будови, так і розповсюджених у її межах генетичних типів плейстоценових відкладів та їх потужностей. П. М. Цисем тут виділено чотири геоморфологічні райони: західна і південно-західна частини досліджуваної території віднесені до Львівського плато та Опілля відповідно, а східна і південно-східна до Тернопільського плато і Глибоко розчленованої височини Придністерського Поділля [12]. Усі виділені геоморфологічні одиниці характеризуються значним вертикальним розчленуванням – часто більше 100 м на 1 км². Але лише Опілля відзначається не тільки глибоким розчленуванням, а й вузькими вододілами, що унеможливило добру збереженість плейстоценових лесових товщ.

Будова лесово-грунтової серії, яка має тут значне розповсюдження, є дуже складною і неоднорідною. Досліджуваний часовий зріз MIS 8 згідно використовуваної нами стратиграфічної схеми має двочленну будову і корелюється з дніпровським кліматолітом [11; 15; 17]. Нижня частина пачки представлена підгоризонтом соліфлюції (8a), а верхня – власне лес (8б) [15]. Будова лесового підгоризонту вкрай неоднорідна, особливо у його нижній частині, де часто виділяється інтерстадіальний викопний ґрунт бурого забарвлення [15]. Загалом потужність досліджуваного горизонту просторово є величиною дуже змінною і коливається від 1–2 до 10 м і більше (для прикладу у розрізі Галич).

Хоча фауна молосків цієї території вивчається близько 150 років, інформації по досліджуваних нами відкладах на сьогодні зібрано і опубліковано мало. Окремі місцезнаходження вивчалися ще в кінці ХІХ-го – першій третині ХХ-го століття дослідниками, які, у тому числі, працювали і над створенням “Геологічного атласу Галичини” [5]. Але відсутність стратиграфічних прив’язок унеможливило кореляцію здобутих ними результатів з нашими. Дані по фауні молосків, але молодших верхньоплейстоценових утворень, приведено у роботі Ю. Полянського [10].

Роботи, які проводились у другій половині ХХ-го століття, першочергово М. О. Куницею, також стосувались переважно молодших лесових утворень (MIS 6 і 4) [1; 5; 8].

З кінця минулого століття дослідженням викопної фауни молюсків у лесах Волино-Поділля та Передкарпаття у складі великої команди українських та закордонних (головно польських) дослідників, очолюваної професором Львівського національного університету імені Івана Франка А. Б. Богуцьким, займається Р. Я. Дмитрук.

З лесів MIS 8 фауну молюсків нами отримано в розрізах Великий Глибочок, Галич, Довге (розріз п'ятої тераси Дністра) та Межигірці (рис. 1).

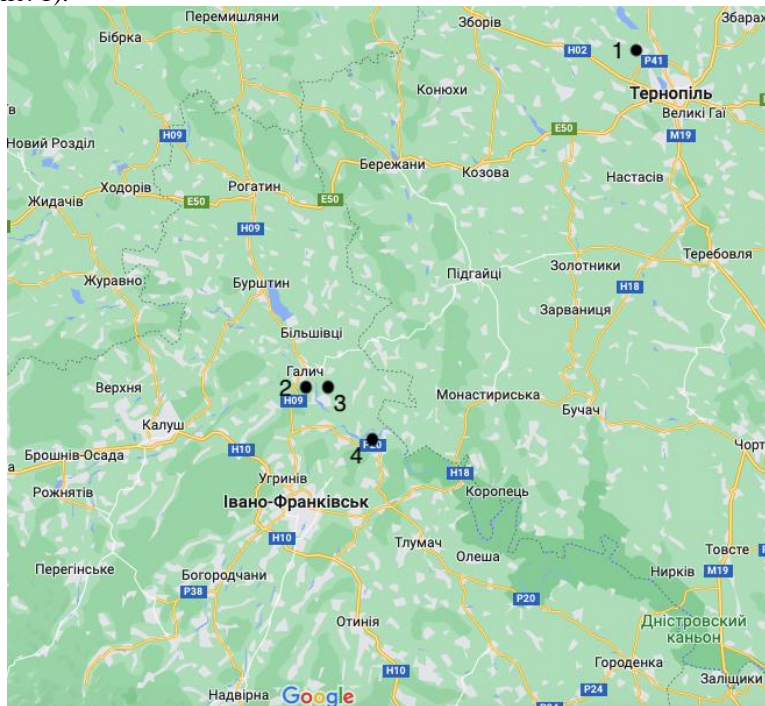

Рис. 1. Розташування досліджуваних розрізів середньоплейстоценових відкладів MIS 8

1 – Великий Глибочок; 2 – Галич; 3 – Межигірці; 4 – Довге

Багатошарова палеолітична стоянка Великий Глибочок, що розташована за кілька кілометрів на північний захід від Тернополя на вершині товтра, досліджується з кінця 70-их років минулого століття археологом О. Ситником у тісній співпраці з дослідниками-природничниками. Під час одного з останніх польових сезонів (2015 рік) в палеопониженні (імовірно карстовому) вдалося виявити лесову товщу, яка залягає нижче коршівського викопного ґрунтового

комплексу (MIS 7, кайдацький кліматоліт [11; 15]). У відібраній професором А. Богущьким пробі виявлений багатий у видовому відношенні палеомалакофауністичний комплекс [6].

Розріз Галич вивчався починаючи з 70-их років минулого століття [8], хоча інформація про фауну молюсків з околиць Галича відома ще з 20-их років минулого століття [10]. Активізація досліджень з кінця 90-их років минулого століття пов'язана зі знахідкою тут багат шарової палеолітичної стоянки з великою кількістю артефактів, у тому числі кісток ссавців [15; 17].

Фауна молюсків цього розрізу вивчалась упродовж кількох польових сезонів. У середньоплейстоценових відкладах фауну вдалось виявити у двох зачистках Галич ПА і Галич IV. У розрізі Галич ПА фауну молюсків вдалось виявити як у надлуцькій соліфлюкційній товщі 8а, так і у лесах 8б, що залягають вище бурого інтерстадіального виковного ґрунту [14; 15]. У розрізі Галич IV фауну відібрано з нестратифікованих лесів 8-ї киснево-ізотопної стадії [14; 15].

Лесові утворення у с. Довге Івано-Франківського району відомі ще з 20-их років минулого століття і вперше згадуються у роботі Ю. Полянського "Подільські етюди" [10]. Нами в закинутому кар'єрі, що в яру на стику п'ятої і шостої надзаплавних терас Дністра, на початку 2000-их років досліджено товщу середньо- і верхньоплейстоценових утворень. У підгоризонтах надлуцької соліфлюкції (8а) та лесу (8б) виявлено значну кількість фауни [2; 15].

В 2015 році під час польових обстежень нових кар'єрів на вододільних ділянках в околицях с. Межигірці (лівий берег Дністра навпроти Галича), виявлено потужні нижньо-верхньоплейстоценові утворення. Водній із зачисток, а саме зачистці С, виявлено палеомалакофауну в лесових відкладах 8б [3].

Виявлена виковна фауна молюсків, результати досліджень попередників, а також дані отримані завдяки іншим методам досліджень (зокрема споро-пилковому), дають змогу реконструювати природні обставини холодних відрізків середнього плейстоцену. Проте слід наголосити, що під час співставлення наших результатів з даними інших дослідників виникає низка проблем. Це, зокрема те, що використовувана нами стратиграфічна схема розділяє досліджувані відклади на підгоризонти (соліфлюкційна пачка і власне лес, часто ускладнений виковними ґрунтами), чого немає в інших стратиграфічних схемах, у тому числі Стратиграфічному кодексі України.

Фауну молюсків у досліджуваних відкладах вдалося виявити всього у 35 пробах. Загальна кількість ідентифікованих видів складає

28, 15 з яких – наземні, а решта 13 – прісноводні. Усю виявлену фауну молюсків нами розділено на екологічні групи. При цьому використовувались роботи В. Ложека, С. В. і В. П. Александровічів, Н. Сверлової, І. Ліхарєва і Є. Раммельмейєра [4; 7; 9; 13; 16]. Аналіз умов проживання дав змогу у складі виявленої фауни виділити п'ять екологічних груп молюсків: види відкритих біотопів, мезофільні види, гідрофільні види, лісові (чагарниково-лісові) види, водні види. Усі виявлені водні форми є стагнофілами – населяють стоячі або слабко проточні водойми. Видів, які б репрезентували біжучі водотоки, не виявлено.

Усю фауну молюсків з врахуванням умов проживання окремих видів вдалося розділити на кілька палеомалакофауністичних комплексів. Оскільки вони представляють холодні відрізки плейстоцену, то визначальними компонентами у їхньому складі є холодостійкі (холодолюбні) таксони. Критерієм для виділення комплексів є вміст окремих видів у кожній з проб, або ж з'ява нехарактерних компонентів у їхньому складі. Відзначимо, що віднесення фауни окремої проби до певного комплексу за умови незначної кількості виявленої в ній фауни (принаймні 50 екземплярів з чітко домінуючими складовими) є умовним. На підставі детального аналізу вдалося виділити такі палеомалакофауністичні комплекси:

Pupilla-комплекс характерний для найбільш холодних етапів. Типовими його представниками є *Pupillamuscorum*, *Pupillaloessica*, *Valloniatenuilabris*. До складу комплексу, окрім перелічених, входить широкий спектр таксонів (мезофільних, водних), але частка згаданих трьох у складі комплексу є домінуючою.

Лесовий комплекс є типовим для часу як активного лесонагромадження, так і для більш теплих і вологих етапів в час гляціалів. В його складі важко виокремити чітко домінуючу складову, оскільки холодостійкі (холодолюбні) (*Pupillaloessica*, *Valloniatenuilabris*) та мезофільні (*Succineaoblona*, *Columellacolumella*, *Trichiahispida*) форми розподіляються майже рівномірно.

Vertigo-комплекс відповідає вологішим і, ймовірно, теплішим умовам, ніж описані раніше. Визначаючі його види *Vertigogenesii* та *Vertigoparcedentata* разом з холодостійким мезофільним таксоном *Columellacolumella* засвідчують холодні, але одночасно вологі кліматичні умови й відповідають пом'якшенню кліматичних умов в час формування лесів.

Succinea-комплекс типовий для відрізків потеплінь в період формування лесових горизонтів. Він характерний для соліфлюкційних горизонтів, викопних інтерстадіальних ґрунтів, а часто і для самих

лесів. У комплексі відсоток виду *Succineaoblonga* часто перевищує 50. Решту малакокомплексу здебільшого складають мезофільні та гідрофільні форми, а також види відкритих біотопів. Даний комплекс завдяки своїй значній розповсюдженості добре вивчений у лесах Центральної та Західної Європи [13].

Мезофільний комплекс характерний для найтепліших відрізків в часі формування лесових горизонтів, у тому числі 8б. Його формують такі види як *Succineaoblonga*, *Columellacolumella*, *Trichiahispida*, *Semilimaxkotulae* у поєднанні з типовими для відкритих біотопів формами, у тому числі холодостійкими. Серед останніх у складі комплексу максимальною часткою здебільшого відзначається *Columellacolumella*.

У лесах також виявлено **комплекс з чагарниково-лісовими формами**. Домінуючими у його складі залишаються види, які типові для етапів лесонагромадження, *Pupillamuscorum*, *Pupillaloessica*, *Valloniatenuilabris*, *Succineaoblonga*, проте знахідки *Fruticicolafruticum*, *Vitreacrystallina*, *Semilimaxkotulae*, *Clausiliadubia* дали підстави для його виділення. Якщо другий-четвертий види є частим у складі лесової фауни (особливо в розрізах Передкарпаття та прилеглої частини Поділля), то перший – рідкість. Даний комплекс, на нашу думку, репрезентує час переходу етапу лесонагромадження до більш теплого відрізка, для якого типовими були окрім відкритих, чагарниково-лісові рослинні угруповання.

Комплекс з водними видами є останнім з виділених. Керівними формами цього комплексу є *Galbatruncatula*, *Radixpereger*, *Anisusleucostoma*, *Planorbisplanorbis*, *Gyrauluslaevis*, *Gyraulusalbus*, *Pisidiumobtusale* та інші водні форми. Вони типові як для малих стоячих, часто тимчасових водойм, які сильно заростають, так і для великих постійних водойм типу озер. Наземна фауна, що виявлена у складі цих комплексів, характеризує оточуючі водойму ділянки суходолу.

Малакофауна підгоризнту 8а (надлуцька соліфлюкційна пачка) виявлена в двох розрізах – Галич і Довге. В обох випадках визначальними таксонами є холодостійкі, знахідки яких вказують та холодні умови часу формування даних утворень.

У розрізах Галич ІА і Довге у нижній частині надлуцької соліфлюкції виділено *Succinea*-комплекс. У його складі присутні також холодостійкі й водні форми. Максимальною кількістю водних таксонів відзначається проба № 3 із розрізу Галич ІА, де їхня частка складає 87% і комплекс нами ідентифікується як *водний*. У розрізі Довге зразки з верхньої частини соліфлюкційної пачки віднесено до *Pupilla-*

комплексу, що вказує на поступове зниження зволоженості території. Такий склад фауни вказує на тогочасні холодні (аркто-бореальні) природні умови за значної зволоженості території.

Леси підгоризонту 8б мають неоднорідну будову і як наслідок – відмінності у складі виявленої фауни молюсків. Типовими комплексами, що представляють тогочасні умови, є *Pupilla*-комплекс і *лесовий*. В них визначальними є холодостійкі види *Pupillaloessica*, *Valloniatenuilabris*, *Columellacolumella*. В середній і у верхній частинах лесів розрізів у Галичі, Довгому і Великому Глибочку можемо констатувати зростання (появу) мезофільних, гідрофільних та чагарниково-лісових форм. Їх знахідки вказують на пом'якшення клімату і, як наслідок, появу в складі молюсків, що притаманні затіненим фітоценозам. Особливо звертає на себе увагу знахідка *Fruticicolafruticum* у розрізі палеолітичної стоянки Великий Глибочок, що розташовується на вершині товтрової пагорба. Знахідки в лесовому горизонті у розрізі Межигірці видів *Succineaoblonga* і *Columellacolumella* дають змогу віднести їх до складу мезофільного комплексу.

Такий розподіл фауни дозволяє розділяти даний лесовий горизонт на кілька відмінних за умовами нагромадження відрізків. Перший, дещо вологіший і тепліший, пов'язаний з нижньою частиною підгоризонту. Найбільш холодною є середня частина підгоризонту в якій домінуючими у складі є холодостійкі таксони *Pupillaloessica*, *Valloniatenuilabris*, що типові для відкритих ценозів типу тундро-лук (тундро-степів). Окремо треба вирізнити верхню частину лесового підгоризонту в якій з'являються чагарниково-лісові форми, такі як *Fruticicolafruticum* і *Vitreacrystallina*, а також зростає частка мезофільних молюсків. Це вказує на деяке підвищення температури та вологості, що дало змогу в пониженнях рельєфу (річкових долинах), а подекуди й на вододілах (у випадку розрізу палеолітичної стоянки Великий Глибочок) існувати чагарниково-лісовій рослинності. Також у складі фауни підгоризонту 8б звертає на себе увагу відсутність ксерофільних таксонів, що не дає підстав говорити про існування, у тому числі й на вододільних ділянках, великих площ зайнятих тундро-степовою рослинністю. Домінуючими, на нашу думку, були тундролучні фітоценози.

Велика робота з дослідження фауни молюсків проведена видатним українським палеомалакологом М. О. Куницею. Ним на основі аналізу фауни молюсків та з урахуванням результатів інших палеогеографічних методів досліджень (зокрема літологічного, спорилкового і ін.) відтворено палеоландшафти дніпровського часу [8].

Досліджувану територію на основі просторово-географічного розподілу еколого-зоогеографічних комплексів ним віднесено до Західно-Подільської тундро-лісостепової провінції. Основу палеомалакологічних комплексів склали холодостійкі форми у поєднанні з широко розповсюдженими голарктичними наземними і водними таксонами. Представники чагарниково-лісових фітоценозів виявлено лише західніше лінії Рівне–Галич у пониженнях рельєфу.

Також треба відзначити, що отримані нами дані добре корелюють з результатами досліджень палінологів, зокрема М. Комар, яка працювала на досліджуваних нами розрізах [17].

Список використаних джерел

1. Артюшенко О.Т., Мельничук І.В. Палеоботанічна і малакофауністична характеристика четвертинних відкладів опорного розрізубіля м. Снятин (Передкарпаття) // *Укр. ботан. журнал.* – Т.36. – № 6. – Київ, 1979. – С. 228–232.
2. Богуцький А., Яцишин А., Дмитрук Р., Томенюк О., Завалій Д. Ланчонт М. Високі тераси Дністра в околицях с. Довге на Івано-Франківщині // *Вісник Львів. ун-ту. Серія геогр.* – Львів, 2012. – Вип. 40. – Ч. 1. – С. 123–131.
3. Богуцький А., Томенюк О., Дмитрук Р., Яцишин А. Вододільний плейстоценовий лесово-грунтовий покрив у розрізі Межзигірці (Галицьке Придністер'я) // *Вісник Львівського університету. Серія географічна.* 2018. Випуск 52. – С. 342–357.
4. Гураль-Сверлова Н.В., Гураль Р.І. Визначник наземних моллюсків України. – Львів, 2012. – 216 с.
5. Дмитрук Р. Вивченість плейстоценової малакофауни волино-Поділля // *Вісник Львівського університету. Серія географічна.* 2018. Випуск 21. – С. 103–107.
6. Дмитрук Р., Богуцький А., Томенюк О. Малакологічні дослідження палеолітичних пам'яток Великий Глибочок І, Пронятин, Ігровиця // *Леси і палеоліт Поділля: тези доповідей XIX українсько-польського семінару (Тернопіль, 23-27 серпня 2015 р.)*. – Львів, 2015. – С. 29–31.
7. Жадин В.И. Моллюски пресных солоноватых вод СССР. – М.–Л.: Изд-во АН СССР, 1952. – 346 с.
8. Куница Н.А. Природа Украины в плейстоцене (по данным малакофаунистического анализа). – Черновцы: Рута, 2007. – 240 с.
9. Лихарев И.М., Раммельмейер Е.С. Наземные моллюски фауны СССР. – М.: Изд-во АН СССР, 1952. – 488 с.
10. Полянський Ю. Подільські етуди: Збірник матем.–прир.–лікар. секції наук. Тов-ва ім. Шевченка. – Т. XX. – Львів, 1929. – 193 с.
11. Стратиграфічний кодекс України / за ред. П. Ф. Гожика. Київ : НСК України, 2012. – 66 с.
12. Цись П.М. Геоморфологія УРСР. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1962. – 224 с.
13. Alexandrowicz S.W., Alexandrowicz W.P. *Analizamalakologiczna: metody badani interpretacji.* – Krakow, 2011. – 302 s.
14. Alexandrowicz W.P., Lanczont M., Boguckij A.B., Kulesza P., Dmytruk R. Molluscs and ostracods of the Pleistocene loess deposits in the Halych site (Western Ukraine) and their significance for palaeoenvironmental reconstructions // *Quaternary Science Reviews* 105 (2014). – P. 162–180
15. *Lessypaleolit Naddniestrzahalickiego (Ukraina) / pod red. T. Madeyskiej // Studia Geologica Polonica.* 2002. Vol. 119. – 391 s.
16. Ložek V. *Quartarmollusken der Tschechoslovakei.* – Praha, 1964. – 374 p.

КУЛЬТУРНА РЕЛОКАЦІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

С. І. Задворний

zadvorni90@tntpu.edu.ua

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна*

Представлені матеріали присвячені вивченню питання культурної релокації в Україні. Розглянуто загальні питання релокації, фактори, що сприяють її виникненню (позитивні, негативні, оптимізаційні). Сформовано визначення культурної релокації та окреслено основні її сутнісні характеристики. Наведено основні історичні епапи культурної релокації в Україні, їх специфіку та сучасні тенденції перебігу даного процесу.

Ключові слова: релокація, релокейт, переміщення, локалізація, місцезнаходження, культура, мистецтво, заклад, культурні цінності, креативні індустрії.

Соціальні процеси, які відбуваються в рамках сьогодення засвідчують суттєві зрушення в геопросторовій організації суспільного буття. Сукупність ряду подій та системи взаємовідношень у просторі, які здавалось були звичними та традиційними, зазнають суттєвих безповоротних змін. Все частіше набувають поширення різноманітні динамічні трансформаційні процеси й формуються нові багатовимірні об'єкти і явища у господарстві, соціальній сфері та культурі. Вони мають, як правило, доволі видозмінені інноваційні риси та характеризуються протилежністю своїх якостей і навіть певною реверсивністю стосовно аналогічних відомих нам, які уже існували та відбувалися. Це, у свою чергу, відображається у геопросторі, формуючи нові елементи суспільно-географічних реалій. Такий стан речей вимагає їх ґрунтовного вивчення шляхом виявлення сутнісних ознак, а також моделювання і прогнозування їх розвитку.

Одним із таких процесів, який останнім часом набув значного поширення та має яскраво виражений географічний прояв є релокація. Він, у певній мірі, є протилежним до локалізації (локації), який означає місцезнаходження чого-небудь у просторі. У свою чергу релокація або релокейт (з англ. *relocation, relocate*) означає переміщення, переселення. Запланованого або об'єктивно необхідного (вимушеного)